

засновн. Львів.-варш. філос. шк. К. Твардовського (Львів, 10–11 лютого 2012 р.). – Львів: Ліга-прес, 2012. – 300 с. 7. *Мировая политика: теория, методология, прикладной анализ [Електронний ресурс] / Отв. ред. А. А. Кокошин, А. Д. Богатуров. – М.: КомКнига, 2005. – Режим доступу: http://www.obraforum.ru/Mirovaja_politika/chapter6.htm. 8. Песков Д. Н. *Мировая политика, или Бег на месте / Д. Н. Песков // ПОЛИС. – 2005. – № 1. – С. 156–161.* 9. Петрушенко В. *Тлумачний словник основних філософських термінів / Віктор Петрушенко. – Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2009. – 264 с.* 10. *Політологічний енциклопедичний словник. – К.: Генеза, 1997. – 400 с.* 11. *Політологія: навч. посіб. / А. Колодій, Я. Косміна, Л. Климанська, В. Харченко. – К.: Львів: Ельга; Ніка-Центр, 2003. – 664 с.* 12. *Современные международные отношения и мировая политика: учеб. / [А. В. Торкунов, И. Г. Тюлин, А. Ю. Мельвиль и др.]. – М., 2004. – С. 16–65.* 13. Хантингтон С. *Столкновение цивилизаций / Хантингтон С. – М.: Изд-во АСТ, 2003. – 603 с.* 14. Шкаратан О. И. *Этатизм и российская социетальная система / О. И. Шкаратан // ОНС. – 2004. – № 4. – С. 49–62.**

УДК: 32.01:323.173

Олег Цебенко

Львівський національний університет імені Івана Франка

ФОРМИ ВИЯВУ СЕПАРАТИЗМУ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

© Цебенко О., 2014

Проаналізовано основні форми сепаратизму, також розглянуто особливості його виявів у міждержавних та міжетнічних відносинах. Подано типологізацію форм виявів означеного явища з огляду на відомі типології та класифікації вітчизняної політичної науки. Наведені варіанти типології сепаратизму дають можливість підкреслити багатоаспектність і варіантність його вияву, вказують на різні суспільно-політичні значення цього феномену. Наведено відомі світові приклади, а також основні загрози сепаратизму в Україні.

Ключові слова: сепаратизм, конфлікт, сецесія, іредентизм, СРСР, Придністров'я, Абхазія, Південна Осетія, Нагірний Карабах, Україна.

Oleg Tsebenko

THE MAIN FORMS OF SEPARATISM: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECT

© Tsebenko Oleg, 2014

The article analyzes main forms of separatism. The features of separatism in international and inter-ethnic relations are reviewed. Typology of main forms of separatism which is based on existing typologies and classifications of the domestic political science is submitted. Given determination of separatism as a socio-political phenomenon made it necessary to identify the characteristics and forms of separatism, their quantitative and qualitative indicators. This prevents speculations with the interpretation of the concept of separatism. Moreover, the intensity of expression of separatism allows us to talk about the gravity of this phenomenon for the state. The article includes well known manifestations of separatism. Main threats of separatism in Ukraine are investigated.

Ideological criterion identifies the ethnic, racial and religious separatism. Ethnic separatism is based more on cultural and linguistic differences than religious or racial differences, which also may exist.

Racial separatism means that some groups seek to separate from others along racialist lines. They oppose inter-marriage with other races and seek separate schools, businesses, churches and other institutions or even separate societies, territories and governments.

Religious separatism is the separation of people according to their religion. The term has been applied to cases of religious-based segregation occurring as a social phenomenon. Religious separatist groups and sects want to withdraw from some larger religious groups and/or believe they should interact primarily with co-religionists.

According to the strategic objectives separatist movements may take the following forms: secession is the act of withdrawing from an organization, union, or especially a political entity; irredentism is any position of a state advocating annexation of territories administered by another state on the grounds of common ethnicity or prior historical possession, actual or alleged; devolution is the statutory granting of powers from the central government of a sovereign state to government at a subnational level, such as a regional, local, or state level.

Determination of separatism as a socio-political phenomenon makes it necessary to identify the characteristics and forms of separatism, their quantitative and qualitative indicators. It will prevent speculation with the interpretation of the concept of separatism. Moreover, the intensity of expression of separatism allows us to talk about the gravity of this phenomenon for the state.

Key words: *separatism, conflict, secession, irredentism, USSR, Transnistria, Abkhazia, South Ossetia, Nagorno-Karabakh, Ukraine.*

Визначення сепаратизму як соціально-політичного явища, яке в своєму розвитку пройшло декілька стадій і на різних етапах супроводжувалось вимогами різного ступеня радикальності, потребує виявити ознаки та форми прояву цього феномену, його кількісно-якісних показників. Це дасть можливість уникнути спекуляцій самим поняттям сепаратизм. Окрім цього, інтенсивність проявів явища дає змогу говорити про рівень його загрози державній цілісності.

Аналіз явищ і подій, безпосередньо пов'язаних з дезінтеграційними процесами, свідчить про те, що найпоширенішою формою сепаратизму в міжнародній практиці є етнічний (етнотериторіальний), який за десятиліття, дослівно, змінив устрій різних держав і в загальному – політичну карту світу. Під впливом етнічного сепаратизму відбувся розпад найбільших у сучасній історії поліетнічних держав: Радянського Союзу та Югославії.

Аналіз цієї проблематики є актуальним і для України, оскільки сепаратизм є загрозою для національної безпеки нашої держави. В Україні існує значна кількість сепаратистських тенденцій, які потребують теоретичного і практичного вивчення та дослідження.

Спроби комплексно, всебічно проаналізувати таке багатопланове явище, як сепаратизм бачимо в працях В. В. Дівак («Сепаратизм як феномен сучасної політики»), А. В. Володіна (Региональний сепаратизм: проблемы теории и практики, А. А. Ахметова («Сепаратизм в России и на постсоветском пространстве и пути его преодоления»), М. А. Домаревої («Сепаратизм в постсоветской России: факторы возникновения, функционирования и нейтрализации»). Однак феномен сепаратизму та його основних форм досі недостатньо вивчений, дослідження цієї теми фрагментарні і потребують глибшого аналізу.

Основна мета статті – політологічний аналіз форм сепаратизму. Головні завдання дослідження: класифікація форм сепаратизму, аналіз особливостей та важливих аспектів перебігу його різноманітних форм. Основний акцент зроблений на теоретико-методологічному дослідженні форм цього явища.

Очевидно, що сепаратизм у різних державах і в різних регіонах має свої особливості. Проте можна знайти низку спільних ознак. Проблема типології сепаратизму дотепер не була предметом вивчення або ж розглядалась частково. Необхідність такого дослідження очевидна: вона спростить

обробку та аналіз фактів, допоможе визначити масштаби й ступінь небезпеки сепаратизму в тому чи іншому регіоні. Типологію явища можна провести за такими критеріями: сфера прояву, кількість акторів, ідеологічна основа, цілі, динаміка функціонування, соціальне значення, тривалість і особливості прояву.

Залежно від сфери прояву сепаратистських тенденцій можна виокремити політичний, економічний, правовий та ідеологічний сепаратизм.

Так політичний сепаратизм визначається як «різновид політичної опозиції, мета якої – відокремити частину території держави для створення нового (приєднання до вже існуючого) державного утворення або для надання певній частині держави автономії». Політичний сепаратизм притаманний внутрішньодержавному рівневі політичних стосунків і є одним з його форм, поряд з культурою, економікою, екологією та ін. Але на відміну від інших видів саме політичний сепаратизм вимагає територіального відокремлення як єдиного способу вирішення політичних проблем [9, С. 3]. Прикладом такого типу є ситуація у Криму, де окремі політики, зневажаючи закони України, висловлюють прагнення приєднатися до Росії. Зокрема, деякі російські політики, використовуючи антиукраїнські настрої, намагаються обґрунтувати поняття «народ Криму», що нібито має право на самовизначення. Цю ідею частково взяли на озброєння кримські сепаратисти для реалізації своїх радикальних прагнень щодо зміни державно-правного статусу автономії. Особливо яскраво це проявилось на виборах президента АР Крим 30 січня 1994 р., коли за лідера проросійських сил Ю. Мешкова віддали голоси 73 % виборців [12, С. 110]. Сьогодні проросійські сили в Криму репрезентують такі організації (структури) – «Русская община», «Русское единство», «Севастополь-Крым-Россия», «Русский Крым», «Объединение казаков АРК».

Визначальною рисою економічного сепаратизму є намагання регіону вийти із загальнодержавної економічної системи, розірвати господарські зв'язки, що може супроводжуватись самоізоляцією чи переорієнтацією на зовнішньоекономічних партнерів. Характерним прикладом такого типу є економічний сепаратизм віддалених російських регіонів, які мають потужний економічний потенціал (зокрема Калінінградська область), а також прагнення відокремитись від Республіки Молдови економічно багатого Придністровського краю. Такий сепаратизм досить небезпечний, оскільки означені території мають значні ресурси і можуть самостійно існувати без фінансової допомоги центральної влади.

Правовий сепаратизм полягає у встановленні та використанні в регіоні системи правових норм, спеціально не узгоджених із загальнодержавними. Відомо, що деякі автономні республіки у складі Російської Федерації, Грузія та Молдова у складі СРСР проголошували пріоритет своїх законів над загальнодержавними. На початку 90-х років «війна законів» у СРСР стала однією з причин його розпаду. Сьогодні спостерігаємо «друге видання» такої війни, але вже між центром і новими його суб'єктами. У жодній іншій країні світу з федеративним устроєм регіональні закони не мають переваги над федеральними [10, С. 2].

Ідеологічний сепаратизм пропагує пріоритет регіональних інтересів над загальнодержавними та поширення «місцевої» ідеології, яка протистоїть громадянській єдності. Класичний приклад – Чеченська Республіка, де ідеологи сепаратизму здобули підтримку ідеї відокремлення. Можна виокремити дві головні складові ідеологічного сепаратизму, а саме:

- класична партизанська, заснована на моделі «опору агресорові»;
- контрпропагандистська, поширена не стільки для внутрішнього, скільки для зовнішнього впливу, бо її «аудиторією» є закордонна громадська думка.

Чеченські радикали демонструють готовність до опору, жорстке протистояння «агресору», наявність серйозного військового потенціалу, апеляцію до світової громадської думки.

Відмінності в характері та особливості проявів сепаратизму дають змогу виділити фактичний і формальний цього явища.

Фактичний сепаратизм виявляється у втраті центром влади на території регіону під час захоплення владних повноважень місцевою елітою, невиконанні рішень, що приймаються на рівні центральної влади, формуванні в регіоні нових владних структур, які порушують загальнодержавну

систему управління. Сепаратистський уряд Республіки Абхазія ще у 1992 р. проголосив власну незалежність від Грузії, встановив свою владу та прийняв власне законодавство.

Формальний сепаратизм супроводжується проголошенням регіональною політичною елітою радикальних вимог політичної незалежності. Прикладом стали події 2004 року, коли сепаратистське рішення прийняла міська рада Одеси на чолі з тодішнім міським головою Р. Боделаном. Вона ухвалила резолюцію про створення «загонів самозахисту» з робітників, інтелігенції, студентів і «патріотів міста» для забезпечення охорони всіх життєвоважливих об'єктів та органів місцевого самоврядування. Одеська міськрада вирішила: якщо в ході «помаранчевої революції» переможуть «антидемократичні націоналістичні сили», то вона вимагатиме оголосити Одесу і всю Одеську область вільною територією, на якій діятимуть розпорядження органів місцевого самоврядування. Отже, йшлося про створення «Новоросійського краю». Р. Боделан навіть заявив: Я обіцяю зробити все для того, щоб Одеса могла користуватися всіма демократичними правами. Я буду захищати інтереси міста аж до прийняття рішення про його самостійність [11, С. 82].

Типологізувати сепаратизм можна й за кількістю суб'єктів-учасників. Згідно з цим критерієм виокремлюємо двосторонній і багатосторонній сепаратизм.

Двосторонній передбачає участь двох акторів, які протистоять один одному: центральній владі державного утворення та регіону в його складі. Прикладом є самопроголошена Республіка Придністров'я, котра відділилась від Молдови.

У багатосторонньому активними учасниками, крім вищезгаданих, є додаткові організації та структури (інші державні утворення у разі іредентизму, етнічні діаспори, конфесійні інституції тощо). Існують тенденції трансформації двостороннього сепаратизму в багатосторонній. Найяскравіше вони виявляються, коли сепаратизм має етнічну чи релігійну складову. Яскравим прикладом багатостороннього сепаратизму є ситуація в Грузії, де центральній владі протистоять сепаратистські уряди Абхазії та Півд. Осетії, які мають досить сильну підтримку з боку Російської Федерації.

За ідеологічною класифікаційною ознакою розрізняємо етнічний, релігійний та цивілізаційний сепаратизм.

Етнічний сепаратизм трактує вимоги політичної незалежності правом етнічних меншин створити власну державу. Це право має підтримку в міжнародній політичній теорії та практиці, що робить етнічний сепаратизм особливо небезпечним для територіальної цілісності багатонаціональних держав. Небезпека ескалації етнічного сепаратизму надзвичайно велика, оскільки його основою є національна самоідентифікація людини. Етнічна ідентичність ґрунтується перш за все на усвідомленні меншинами свого походження, традицій, цінностей, вірувань, відчутті історичної спадковості. Тому вона є одним із найстабільніших і сталих елементів людської суб'єктивності, яка фактично не залежить від зміни соціальних ролей, статусів, видів діяльності, політичних чи інших орієнтацій [5]. Сьогодні саме етнічний фактор є найбільшим джерелом сепаратизму. Прикладом є ситуація в Україні, коли після розпаду СРСР на Закарпатті поширився сепаратистський рух. Користуючись етноісторичною непоінформованістю багатьох жителів Закарпаття, політизоване русинство почало використовувати їх мовні особливості у власних цілях, добиваючись створення на теренах України своєї держави – Підкарпатської Русі. Щоб досягти мети, ці політики намагаються довести, що русини не мають нічого спільного з українцями та їхньою культурою. Вчені довели, що політичне русинство не має жодних історичних, лінгвістичних, етнокультурних аргументів для втілення ідеї автономної держави [12, С. 107–108].

Основна ідеологія релігійного сепаратизму – конфесійна належність населення регіону. Часто релігійний сепаратизм доповнює та посилює етнічний. На перший погляд, роль релігії в політиці мала б стрімко зменшуватись, однак вона залишається потужним фактором самоідентифікації та консолідації людей, що зумовлює політизацію конфесійних спільнот. Аналіз сучасної релігійно-політичної ситуації в світі дає змогу дослідникам, зокрема політологу С. Хантінгтону, говорити про наступ нової цивілізаційної кризи, основою якого є культурна несумісність християнської та мусульманської цивілізацій.

Термін “релігійний сепаратизм” часто вживають як такий, що об’єднує явища релігійного та етнічного сепаратизму. Цим терміном можна позначити сепаратизм у регіоні, населення якого не є етнічною чи конфесійною меншиною. Наприклад, сепаратистські тенденції трапляються серед держав пострадянського простору, ідеологічною основою яких є ідея локалізації задля реалізації місцевих інтересів, збереження регіонального соціального суспільства тощо [8, С. 54].

Одним із найдраматичніших прикладів цивілізаційного сепаратизму став розпад Югославії, де жорстке розмежування відбулося за цивілізаційною ознакою, в результаті чого сталися збройні зіткнення між представниками різних цивілізацій (православних сербів, хорватів-католиків, боснійців-мусульманів).

Прикладом прояву сепаратизму на цивілізаційній основі став конфлікт у Російській Федерації на початку 90-х років ХХ ст. (Республіка Тува), корінне населення якої сповідує буддизм. Досі найпроблемнішими регіонами з цього погляду є Далекий Схід та Сибір, де неконтрольована експансія китайського населення набула характеру загрози національній безпеці [8, С. 59].

Так, цивілізаційний аспект, як і етнічний та релігійний, достатньо вагомий фактор, що визначає характер і динаміку сепаратизму.

Сепаратизм як рух за відокремлення частини держави матиме різні цілі. Відомі такі форми сепаратистських рухів: сецесія, іредентизм, енозис та деволуція.

Сецесія – це відокремлення задля створення власної держави. За сепаратизму сецесійного типу політичні сили та населення регіону орієнтовані на вихід із складу однієї держави задля формування власної незалежної. Розвиток такого сепаратизму досить швидко переростає в збройне протистояння, він є затяжним і супроводжується соціальними потрясіннями, людськими жертвами та матеріальними втратами. Згідно з Конституцією Радянського Союзу кожна союзна республіка зберігала за собою право вільного виходу з СРСР (право на сецесію).

Іредентизм – це відокремлення частини території задля приєднання до сусідньої держави. Сепаратизм у формі іредентизму виникає, коли кінцева мета регіональної політики – приєднання до іншої держави. За приклад може слугувати прагнення Абхазії та деяких політичних сил Криму об’єднатися з Росією. Характер еволюції сепаратизму цього типу аналогічний регіональній сецесії, однак він має особливу рису: активним учасником політичної взаємодії є третя сторона, тобто та держава, до котрої в перспективі має намір приєднатися регіон.

Можлива активізація сепаратистського руху для досягнення більшої політичної автономії без орієнтації на вихід із складу держави. На перший погляд, цей вид сепаратизму здається найбезпечнішим, оскільки не загрожує цілісності держави. З іншого боку, для центру виникає загроза втрати політичної влади та контролю. Окрім цього, вимоги політичної автономії легко переростають у вимоги повної незалежності. Найвиразніше іредентизм виявився на етапі розпаду СРСР у вигляді намагань приєднання деяких політичних сил Республіки Молдови до Румунії, Азербайджану до Ірану, Південної Осетії до Осетії, Абхазії до Краснодарської області Російської Федерації [7, С. 28].

Однією з форм сепаратизму є енозис – відокремлення задля возз’єднання з державою, де проживає основна частина однойменного етносу (наприклад, намагання осетинського населення Південної Осетії відокремитися від Грузії та приєднатися до Республіки Північна Осетія, яка знаходиться в складі Російської Федерації) [7, С. 29].

Деволуція – процес, під час якого регіони всередині держави вимагають і отримують політичну владу й дедалі більшу автономію від центральної влади. Прикладами осередків деволуційного тиску є Придністров’я в складі Молдови, Калінінградська область у складі Росії.

Ще одним критерієм, за яким можна виділити типи сепаратизму, є динаміка функціонування, що визначає еволюційний і радикальний сепаратизм.

У сепаратизмі еволюційного типу взаємодія між центром і регіоном визначається переговорами, під час яких реструктуризують владні, економічні та соціокультурні відносини між державним утворенням і територією в його складі. Відмова сторін від силових дій, без сумніву, знижує негативні соціальні наслідки сепаратизму, переговорний процес може призвести до нейтралізації сепаратистських тенденцій у регіоні. Однак цей процес передбачає значні поступки з боку центральної влади, відмову на користь регіону від низки повноважень і прав. Непримиримі

позиції сторін, навпаки, до загрози використання сили: регіональна еліта погрожує збройною боротьбою, центральна влада має право ввести війська. Тому еволюційний сепаратизм досить легко трансформується в сепаратизм радикальний.

Радикальний сепаратизм відрізняється особливо жорстокою позицією сторін і орієнтацією на застосування силових засобів. Його основою досить часто стає етнорелігійна ознака населення регіону. Як правило, радикальний тип сепаратизму ініціює центральна влада, яка не бажає йти на поступки та компроміси, викликаючи цим радикалізацію вимог політичних сил регіону, готових відстояти їх силою. Такий тип сепаратизму дестабілізує соціально-політичну обстановку на всій території, впливає на довіру до влади, її легітимність, створює напругу у відносинах між центром та регіонами. Як правило, він триває довго.

Згідно з основними завданнями політичної еліти регіону сепаратизм можна поділити на стратегічний і тактичний.

Стратегічний сепаратизм означає зміну об'єму власних повноважень регіональної політичної еліти (політична автономія) чи вихід із складу держави. Прикладом є від'єднання Абхазської республіки від Грузії у 1994 р., обрання власного президента й уряду та подальша боротьба за власну незалежність.

Тактичний сепаратизм класифікується у разі, якщо його лозунги й деякі акції є лише засобом тиску на центральну владу. Проросійські політичні сили, сформовані у Автономній Республіці Крим, час від часу висловлюються за приєнання півострова до Росії. Такі заклики переважно звучать під час політичних виборів в Україні.

За тривалістю сепаратизм поділяємо на постійний і тимчасовий.

Постійний притаманний етнорегіонам у складі багатонаціональних державних утворень, для його активізації потрібні відповідні каталізатори – трансформація соціально-політичної системи і пов'язане з нею послаблення центральної влади. Самопроголошена Республіка Нагірний Карабах протягом усього періоду з 1991 р. і дотепер бореться за власну незалежність від Азербайджану.

Тимчасовий сепаратизм зумовлений неглибокими соціокультурними причинами, викликаними дестабілізацією та погіршенням економічного, соціального і політичного стану регіону, кризою довіри до центральної влади. Цей сепаратизм нівелюється, як тільки втрачають актуальність фактори, що його викликали. У 2004 р. Донецька обласна рада, висловивши недовіру Верховній Раді України, доручила губернаторові області створити й очолити її виконком та місцеву міліцію та рекомендувала районним радам створити свої виконкоми, підпорядкувавши їх облраді. Позачергова сесія Донецької обласної ради 5 грудня 2004 року ухвалила рішення про проведення референдуму щодо надання Донецькій області статусу самостійної республіки у складі Південно-Східної автономії [11, С. 83]. Згодом це питання втратило актуальність.

Аналіз соціального стану сепаратистськи налаштованих меншин визначає архаїчний і прогресивний сепаратизм.

При архаїчному (регресивному) сепаратизмі відбувається «замикання» регіону, вилучення його із системи економічних і соціокультурних зв'язків. Регресивний сепаратизм характерний для відсталих етнорегіонів, політична еліта яких так намагається відгородити традиційні соціальні та політичні інститути від деструктивного впливу зовнішнього середовища. Цей тип викликає стагнацію та консервацію суспільного життя.

Прогресивний сепаратизм проявляється в економічно та соціально розвинутих регіонах, потенціал яких переважає над потенціалом решти територій цієї держави. Інакше кажучи, політична самостійність дає регіонові більше можливостей для розвитку та економічного зростання.

Згідно з характерним спрямуванням сепаратизм поділяється на внутрішній та зовнішній.

Для зовнішнього обов'язкова наявність зовнішнього ініціатора, його підтримки фінансовими, економічними ресурсами, дипломатичними та політичними засобами, навіть військового втручання в конфлікт.

Прикладом є втручання Російської Федерації в грузино-осетинський конфлікт і намагання приєднати автономну республіку Півд. Осетію, що входить до складу Грузії, до Півн. Осетії, котра підпорядкована Росії.

• При внутрішньому сепаратизмі відсутній або мінімалізований вплив зовнішніх факторів на процеси в країні, що допомагає локалізувати конфлікт і не допустити його поширення за межі суверенної території. Прикладом є політична боротьба баскських сепаратистів в Іспанії за створення власної держави Каталонії [4, С. 83].

За територією, яку охоплюють сепаратистські рухи, сепаратизм поділяється на регіональний і локальний (місцевий).

Регіональний сепаратизм передбачає значні політичні досягнення регіональної влади в регіоні. Основними суб'єктами у цьому разі стають регіональні політичні структури, які виступають за розширення своїх владних повноважень і відповідно обмеження влади центрального уряду.

Локальний сепаратизм виявляється в намаганні політичних еліт місцевого значення вийти з-під контролю центральної влади та самоутвердитись як самостійна політична сила.

За характером причин сепаратизм поділяється на оправданий (раціональний) та на міфологічний (іраціональний).

Виправданий сепаратизм передбачає наявність реальних утисків національних меншин. Прикладом можуть слугувати процеси в Грузії, політична еліта якої використовувала націоналістичні лозунги «Грузія – для грузинів, представників інших етнічних меншин, що проживають у республіці, треба розглядати як «гостей» Грузії» [8, С. 61].

Міфологічний сепаратизм найяскравіше виявився в період розпаду СРСР у республіках Закавказзя, Прибалтики та в Україні. Його основною мотивацією стало використання ідеології примусового приєднання території вищезгаданих республік.

За об'єктами спрямування розрізняють безадресний, односторонній та обопільний сепаратизм.

Безадресний передбачає загальне незадоволення своїм положенням. Усі суб'єкти колишнього Радянського Союзу (від союзних до автономних республік) були незадоволені своїм членством у складі Радянського Союзу.

Односторонній спрямований проти конкретного регіону, але без реакції з його боку (Прибалтійські держави).

Обопільний сепаратизм передбачає взаємну ворожнечу двох конфронтуючих сторін. Прикладом може слугувати конфлікт у Нагірному Карабасі.

За методами досягнення мети можна класифікувати ненасильницький та силовий сепаратизм.

До проявів ненасильницького сепаратизму зараховує провінції Квебек у Канаді та фламандський сепаратизм у Бельгії, де процес від'єднання відбуваються з використанням політичних, економічних, юридичних та конституційних засобів.

В основній частині світу переважають силові форми та методи реалізації цілей сепаратистських, іредентистських й аналогічних їм рухів у боротьбі за незалежність. Саме тому силовий сепаратизм асоціюється з використанням усіх можливих методів боротьби, передовсім, збройних. Прикладом є Придністровський, Абхазький, Осетинський та Нагірно-Карабаський конфлікти, де сторони неодноразово бралися за зброю, наслідком чого були масові людські жертви, значна руйнація та дестабілізація країни.

Отже, необхідно підсумувати, що жоден із сепаратистських конфліктів у світовій історії не був точною копією іншого. Кожний конфлікт мав певні особливості як щодо причини виникнення, засобів, складу конфліктуючих сторін, так і за специфікою перебігу подій. Саме тому будь-які типологічні схеми, очевидно, є доволі штучними та узагальненими моделями реальних ситуацій.

Необхідність типології має важливе значення для глибокого наукового дослідження. Порівняльна характеристика різних форм сепаратизму, причин, особливостей і рушійних сил дає змогу вивчати їх більш точно та науково аргументовано, фіксуючи спільні й відмінні риси. Очевидно, що наведені варіанти типології сепаратизму дають змогу підкреслити багатоаспектність і варіантність проявів сепаратизму, вказують на різні суспільно-політичні значення цього феномену.

Актуальні приклади сепаратистських проявів у світі допомагають чіткіше уявити особливості тієї чи іншої форми сепаратизму. Актуальними є й приклади сепаратистських явищ в Україні, які становлять значну загрозу для нашої національної безпеки. Перспективи подальших досліджень полягають у необхідності пошуку нових підходів для вивчення різних аспектів сепаратизму, щоб шукати ефективних шляхів боротьби з цим явищем.

1. Абдулатипов Р. Г. *Этнополитология. Этнос и государство. Этнополитические конфликты – причины и пути их разрешения: учеб. пособ.* / Р. Г. Абдулатипов. – СПб, 2004. – 189 с.
2. Ахметов А. А. *Сепаратизм в России и на постсоветском пространстве и пути его преодоления: диссертация на соискание ученой степени кандидата политических наук: спец. 23.00.02 «Политические институты, процессы и технологии»* / А. А. Ахметов; Москов. гос. ун-т. – М., 2013. – 184 с.
3. Бочарников И. В. *Противодействие сепаратизму: теоретико-политологический анализ: диссертация на соискание ученой степени доктора политических наук: спец. 23.00.02 «Политические институты, процессы и технологии»* / И. В. Бочарников; Москов. гос. ун-т. – М., 2008. – 374 с.
4. Горло Н. В. *Етнічний сепаратизм і іредентизм як шляхи реалізації права нації на самовизначення: порівняльний аналіз* / Н. В. Горло // *Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць*. – К., 2011. – Вип. № 46 (4). – С. 165–170.
5. Горчаков Л. О. *Історичне коріння етносепаратизму як об'єкта політологічних досліджень* / Л. О. Горчаков // *Наукові праці: Науково-методичний журнал*. – Миколаїв, 2009. – Т. 110. *Політологія*. – № 97. – С. 66–71.
6. Дівак В. В. *Сепаратизм як феномен сучасної політики* / В. В. Дівак. – К.: Логос, 2010. – 223 с.
7. Домарева М. А. *Сепаратизм в постсоветской России: факторы возникновения, функционирования и нейтрализации: диссертация на соискание ученой степени кандидата политических наук: спец. 23.00.02 «Политические институты, процессы и технологии»* / М. А. Домарева; Москов. гос. ун-т. – М., 2004. – 167 с.
8. Наконечний В. С. *Сепаратизм: поняття та підходи до тлумачення* / В. С. Наконечний // *Политические процессы и институты*. – К., 2007. – № 3. – С. 1–6.
9. Савойська С. *Мовно-сепаратистські тенденції у політичному просторі України* / С. Савойська // *Політичний менеджмент*. – К., 2008. – № 2. – С. 76–88.
10. Ярмоленко М. *Сепаратистські рухи в незалежній Україні: витоки, суб'єкти та об'єкти процесу* / М. Ярмоленко // *Наукові записки: Серія «Історія»*. – Тернопіль, 2011. – № 2. – С. 106–111.